

ДІЙОВЕ КАЯТТЯ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

CONFESSION OF GUILT AS CRIMINAL LAW INSTITUTE FOR ANTI-CORRUPTION

Г. О. УСАТИЙ

Usatyi G.

*кандидат юридичних наук, с.н.с., доцент, Київський
національний університет імені Тараса Шевченка*

Корупція, особливо в умовах поглиблення соціально-політичної та фінансово-економічної кризи в державі, становить серйозну загрозу національній безпеці України. Вона стала одним із негативних чинників, який суттєво впливає на ефективність діяльності органів державної влади, підриває стабільність і систему правопорядку, захищеність прав, свобод і законних інтересів громадян.

Корупція має здатність легко й швидко пристосовуватися до змін у суспільстві та державі. Щоправда, на думку багатьох експертів, вітчизняна корупція має свої особливості, які відрізняють її від корупції в розвинених країнах світу. Українська модель корупції, насамперед, має загальнонаціональний системний характер і справляє визначальний вплив на національну політику, економіку та інші сфери суспільного життя. Висока вартість життя та низький рівень правової і політичної культури в Україні обумовлюють поширення корупції як соціального явища. Вона є найсуттєвішою причиною падіння рівня суспільної довіри до всіх інституцій державної влади. До того ж, згідно з результатами дослідження корумпованості країн світу Міжнародної громадської організації з протидії корупції «Transparency International», Україна посіла 142 місце зі 175 позицій – такі показники України в цьому році в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) від Transparency International. Україна вчоргове опинилась на одному щаблі з Угандою та Коморськими островами як одна з найбільш корумпованих країн світу.

Парадокс, але доводиться констатувати той факт, що не дивлячись на глобальність

цієї проблеми, її загрозливі масштаби та шалену динаміку, до цього часу у жодній країні світу не винайдено єдиного універсального засобу (рецепту) для ефективної протидії цьому соціальному злу, а тому пошуки належного юридичного інструментарію продовжуються.

Прикметою нового часу можна вважати суттєве поживлення інтересу юридичної спільноти та пересічних громадян до проблематики звільнення від кримінальної відповідальності в цілому та дійового каяття, зокрема. І це не випадковий збіг обставин, адже не зважаючи на зовнішню привабливість та широке застосування такого кримінально-правового інституту як дійове каяття у практиці протидії корупції, він все ще залишається досить далеким від досконалості, а значить недостатньо ефективним

Дійове каяття є одним з видів позитивної поведінки обвинуваченого, яка заохочується кримінальним законом. Підкреслимо, що однією з важливих умов застосування цієї норми є вивчення індивідуальної поведінки особи, яка вчинила злочин. Але в правозастосовній практиці слідчі, прокурори та судді стикаються з труднощами у доказуванні та правовій оцінці дійового каяття, а іноді взагалі використовуючи лише зізнання обвинуваченого, його щире каяття для одержання показника розкриття злочину. Іноді допускаються помилки при розгляді психологічних та моральних мотивів дійового каяття.

Можливо саме тому, окремі дослідники-криміналісти ідуть ще далі використовуючи спрощені доводи типу – «...сьогодні не можна назвати жодного

надійного (а головне – доступного й недорогого) методу, який дозволив би працівникам правоохоронних органів, суду проаналізувати процеси, що протікають у свідомості обвинуваченого, щоб встановити наявність розкаяння цієї особи, переконатися у його справжності й глибині» [1, 119], а потім роблять непереконливі висновки – «...враховуючи сучасний стан розвитку психологічної й правової науки, ми вважаємо за необхідне відмовитися від надання щирому каяттю значення умови звільнення від кримінальної відповідальності, вивести цю ознаку зі ст. 45 КК України. При цьому воно може бути замінене на іншу умову, яка стосується посткримінальної поведінки, має практичну цінність, але за своїм характером є більш об'єктивною й не викликає утруднень під час встановлення і доказування. Такою умовою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, на нашу думку, повинне стати повне визнання особою своєї вини» [1, 125].

Наведені думки та висновки не є новими для науки кримінального права, оскільки деякі російські правники досліджуючи у свій час значення суб'єктивних, внутрішніх ознак, які характеризують поведінку особи (насамперед, мотивів каяття), щодо якої розглядається питання про звільнення її від кримінальної відповідальності, пропонували не враховувати їх при правовій оцінці дійового каяття, або ж вважати їх факультативними, другорядними, а значить маловажливими [2].

Причому деякі з них, доволі категорично зазначають, що «...у словосполученні «дійове каяття» акцент варто поставити не на першому, а на другому слові. Першочергове значення мають об'єктивно виражені дії особи, а не її суб'єктивне ставлення до того, що відбувається» [3, 408], та підсумовуючи «...внутрішнє ставлення відповідної особи до вчинюваних нею дій і, якщо завгодно, ступінь щирості каяття не є юридично значущою обставиною і не підлягає обов'язковому встановленню при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку

з дійовим каяттям. Такими обставинами є об'єктивні постзлочинні дії...» [3, 413].

На наше глибоке переконання подібні висловлювання правників та подальші їх висновки є не лише сумнівними, а й навіть соціально шкідливими оскільки суперечать кримінально-правовій теорії та ряду важливих принципів вітчизняного кримінального судочинства. Адже, не зважаючи на їх нібито очевидність, доцільність та простоту, вони відкидають сучасну доктрину кримінального права на багато століть назад, бо фактично абсолютизують антиправове за своєю сутністю об'єктивне інкримінування та відроджують антигуманну теорію про «зізнання як царицю доказів», яка стала широко відомою завдяки колишньому Генеральному прокурору СРСР 1935–1939 рр. А. Я. Вишинському.

І хоча останній у одній з своїх наукових праць окремо застерігав – «...було б помилковим надавати обвинуваченому або підсудному, вірніше, їх поясненням, більше значення, ніж вони заслуговують цього ... У досить вже віддалені часи, в епоху панування в процесі теорії так званих законних (формальних) доказів, переоцінка значення зізнань підсудного чи обвинуваченого доходила до такої міри, що визнання обвинуваченим себе винним вважалося за непорушну, що не підлягає сумніву істину, хоча б це визнання було вирвано у нього тортурами, що була в ті часи чи не єдиним процесуальним доказом, у всякому разі вважалося найбільш серйозним доказом, «царицею доказів» (regina probationum)» [4]. Все ж сутність ідеї «зізнання – цариця доказів» згідно з давньоримською, а пізніше і середньовічною правовою доктриною залишилася незмінною і полягає у тому, що лише зізнання обвинуваченого могло бути підставою для винесення йому обвинувального вироку. При цьому способи, за яких це зізнання отримувалося – завдяки справжньому каяттю, чи шляхом обману, залякування, фізичних або духовних тортур – значення не мали.

Стосовно ж об'єктивного інкримінування нагадаємо, що згідно з ч. 1 ст. 62

Конституції України та ч. 2 ст. 2 КК України – особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. У контексті цього П. А. Воробей вважає, що з точки зору права, правосуддя, об'єктивне ставлення у вину повинно оцінюватися лише негативно, як певний недолік чинного законодавства, його суттєва вада. В той же час панування суб'єктивного інкримінування – є панування права, правди, справедливості, гуманізму, демократизму, правосуддя [5, 69]. Для побудови законодавства, вільного від об'єктивного ставлення у вину, від відповідальності без вини, повинен бути належний, постійний і поступальний розвиток кримінально-правової теорії [6, 80].

Враховуючи вищезазначене, продовжимо – дійове каяття як кримінально-правовий інститут має окрім об'єктивних ознак, ще й суб'єктивні, внутрішні ознаки, які найбільше характеризують позитивну посткримінальну поведінку особи, яка до цього вчинила злочин. Саме тому, на нашу думку, нелогічно виглядає відмова від встановлення реальних мотивів та щирості намірів, якими керувалася особа, що вчиняє дійове каяття. До того ж виникає резонне питання, чому винуватість у вчиненні кримінального правопорушення (форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення) є обов'язковими обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а психічне ставлення особи, щодо власної посткримінальної поведінки ні? І це при тому, що наявність широкого покаяння у межах позитивної посткримінальної

поведінки прямо передбачена законодавцем як обставина, яка має правове значення, бо від її безпосередньої констатації правозастосувачем залежить чи притягатиметься особа, що вчинила злочин до кримінальної відповідальності, чи буде звільнена від неї.

У зв'язку із цим слід повністю погодитися із М. Й. Коржанським стосовно того, що встановлювати вид і форму вини треба з урахуванням насамперед психічного ставлення особи до суспільно-небезпечних наслідків своїх дій чи бездіяльності. Без встановлення психічного ставлення особи до настання суспільно-небезпечних наслідків неможливо правильно визначити форму і вид вини. А неправильне визначення вини може потягнути за собою неправильну кваліфікацію злочину, невідповідне покарання або навіть об'єктивне обвинувачення (відповідальність лише за об'єктивно заподіяну шкоду, не враховуючи свідомості, інтелекту, волі) [7, 71–72]. Перефразовуючи вищеведену тезу відомого вітчизняного вченого, лише додамо, що правозастосувачі (слідчий, прокурор, суддя) в межах відповідного кримінального провадження обов'язково повинні враховувати психічне ставлення особи не лише до настання суспільно-небезпечних наслідків, а й до суспільно-корисних наслідків, що стали результатом активної позитивної поведінки винного після вчинення злочину. Адаже, у даному випадку саме таким чином можна з'ясувати ступінь та характер суспільної небезпечності особи, що раніше вчинила злочин. Більше того, при застосуванні ст. 45 КК України встановлення мотивів дійового каяття треба вважати обов'язковою та необхідною умовою звільнення від кримінальної відповідальності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Житний О. О.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : монографія / О. О. Житний. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004.
2. *Петрухин И.* Гуманность или трезвый расчёт? / И. Петрухин // Российская юстиция. – 1999. – № 9. – С. 25 ; Соловьёв Р. О правовой природе деятельного раскаяния / Р. О. Соловьёв // Уголовное право. – 2001. – № 1. – С. 40 ; Аликперов Х. Освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием / Х. Аликперов // Законность. – 1999. – № 5. – С. 18–20.

3. Головка А. В. Альтернативы уголовного преследованию в современном праве / А. В. Головоко. – СПб : Юридический центр Пресс, 2002.
4. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – 220 с.
5. Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину: монографія / П. А. Воробей. – К. : Вид-во Нац. акад. внутр. справ України, 1997. – С. 60, 69.
6. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину : монографія / П. А. Воробей. – К. : Атіка, 2009. – С. 80.
7. Коржанський М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2004.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

PROBLEM ASPECTS OF THE TEMPORARY ACCESS TO THINGS AND DOCUMENTS

К. С. ФЕКИЙШГАЗІ

Fekyishhazi K. S.

*студент магістратури, Академія адвокатури України
(Науковий керівник – професор В. А. Колесник)*

Сьогодні в діяльності слідчих, прокурорів дедалі частіше постають завдання проведення обшуків та вилучення майна й документів в суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана зі сферою обслуговування інформаційних технологій. Правоохоронці пов'язують такий сплеск активності з надзвичайно жвавим розвитком інтернет-технологій та електронної комерції, наслідком чого стало переміщення значної частини ринку торгівлі та надання послуг в мережу Інтернету. Цьому посприяло набрання чинності у вересні 2015 р. Закону України «Про електронну комерцію». У зв'язку з такою передислокацією, більшість доказової інформації щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності знаходиться на електронних носіях інформації, зокрема на персональних комп'ютерах користувачів та серверах ІТ-компаній.

Глава 15 КПК України, визначає поняття й встановлює процедуру тимчасового доступу до речей і документів. Відповідно

до положень ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку) [1, 22]. За загальним правилом застосування заходів забезпечення кримінального провадження, тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або суду, залежно від стадії кримінального провадження. У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою їх відшукування та вилучення.

Виходячи з положень даної норми КПК України, проведення обшуку з метою відшукування та вилучення речей і документів